

Adalbert II. de Medell-Castelberg, avat de Muster e prenci digl imperi, 1655-1696

Autor(en): **Cahannes, g.**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **1 (1897)**

PDF erstellt am: **25.06.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881811>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Adalbert II. de Medell-Castelberg,

avat de Muster

e prenci digl imperi, 1655—1696.

Nus sesanflein dapresent ella perioda dils giubileums. Igl ei senza dubi ina biala enzena de pietat ed engraziament, ed el medem temps in elevont ed edificont patratg, de seregordar dellas grondas qualitats ed ovras de quels, che han tras eminent spert ed activa veta sefatg meriteivels pils vegnentsuenter. Ed in tgau, che patratga raschuneivel, vegn buca sentardar de renconuscher vers merets, *nua* ch'els semuossan; pertgei la verdat va sur tut e noschescha mai. Sch'igl ei aber ver, ch'ins sa sefar culponte della manzegna buca mo tras dir la nunverdat, sunder era en in cert sen tras *quescher* la verdat, sche astgein nus cheu bein exprimer il penibel sentiment, che surpren nus, vesent, co nus gidein savens ad alzar merets jasters, enqualga aunc empau dubius, ferton che nossa pli atgna gleut restan per nossa cuolpa satrai en emblidanza. — Ei selai tgunsch comprender, ch'igl ei uon da surengiu vegniu ordinau la festiva celebrazion de Pestalozzi; ei para aber meins capeivel, ch'il pievel cartent e catolic

svizzer sappi sper il cult d'in Pestalozzi emblidar vi dil tuttatg umens, che stattan ad el *bia pli datier*.

Ne han in *Alfons Liguori*, naschius 1696, in *Adam Möhler*, naschius 1796, quellas terlichontas figuras dell' historia nova ecclesiastica, buca schau anavos merets, vengonzs d'esser renconuschi buca mo a casa lur, mo-bein aschi lunsch sco la baselgia tonscha, el survetsch della quala els han operau? Mo nus lein serestrenscher sils confins de nosssa Svizzeria.

Il December 1795 ei miert ella claustra de Rheinau, mervigliusamein situada enamiez las sturtigliadas dil Rhein, sut sia cascada sper Schaffhausen igl erudit pader *Moriz Hohenbaum van der Meer*, in um buca meins gronds tras ses talents e siu spert, sco tras sia veta e nunstunclenteivla activitat. Da quella dattan eloquentia perdetga sias numerusas ovras manuscrettas, il pli relativas all' historia dellas claustras e dils uestgius della Svizzeria. Sil 100avel di de sia mort ha da nies saver mo il redactur dellas „Zürcher Nachrichten“ dedicau entgins plaids al niebel benedictin. — Semigliont silenci ei vegniu teniu visavi ad in auter feagl de s. Benedetg, il qual ses merets han alzau tochen tiella dignitat de cardinal. Nus manegein il pietus e perdert *Celestin Sfondrati*, avat de S. Gagl, morts a Ruma il Settember 1696.¹⁾

Biebein miez onn avon, il Fevrer 1696, ha a Muster in amitg e confrar dil numnau prelat de S. Gagl, igl avat *Adalbert de Medell-Castelberg* concludiu sia veta

¹⁾ L'„Ostschweiz“ ha portau sco feuilleton ina cuorta s'chizza biografica de Sfondrati, ord la plema de Mgr. Egger, uestg de S. Gagl (era separat). — Pli baul ei ina tala, da J. Eisenring, stud. phil., comparida ellas Monatrosas dell' uniun de students svizzers, 1890.

terrena. Igl ei quei in um, che meretta de vegnir quintaus denter ils gronds avats della claustra ed ils gronds fepls de nossa Surselva. Silla fossa de quel, ussa gest 200 onns veglia, duein las sequentas paginas formar in simpel tschupi. Il limitau spazi e cuort temps concedi agl autur han denton obligau quel, de tener sia raquintaziun en confins ualti stretgs, e de resalvar sin pli tard ina pli intensiva e completa apprezzaziun dil meriteivel um. Il sequent sefundescha principalmein silla „*Synopsis Annalium Monasterii Disertinensis*“, in' historia della claustra de Muster, scretta all' entschatta digl 18avel tschentaner. Ord quei datum selai prender, che las notizias sur 'gl avat Adalbert de Medell contenidas ella *Synopsis* ein da nundubiusa valeta, essent igl autur de quella in contemporan dil numnau avat. Leu nua ch'el decuors della raquintaziun aunc autras fontaunas ein tratgas neutier, ei quei conscienziosamein notau ellas remarcas.

All' entschatta dil 17avel tschentaner fuva la situaziun della claustra de Muster ina buna. Avat *Christian de Castelberg* (1566—84) haveva suenter ils orcans della reformaziun restaurau la casa de Diu cun energia e success. ¹⁾ El medem spert ha luvrau vinavon igl avat *Nicolaus Tyron* de Trun (1584—93). *Jacob Bundi* (1593 fin 1614), enconoschents tras il dad el fatg e descuret viadi a Jerusalem e sia cronica della claustra, ha mess neu flurentas finanzas. — Igl ei vegniu auters temps.

¹⁾ Sur 'gl operar de quel, sco era pervia d'ina cuorta orientaziun sur l'anteriura historia della claustra renviein nus il lectur silla lavur el Calender Romonsch 1884, p. 16—63, ord la, ell' historia della Partsura bein versada plema de Oberst de Hess-Castelberg.

Ils sanguinus embrugls, ils quals characteriseschan l'emprema mesadat dil 17avel tschentaner d'istoria grischuna e formeschan en in cert sen in unic ell'istoria universal, han fiers lur undas tochen si tiel pei dil Badus. La perioda de *Sebastian de Castelberg* (1614 fin 1631, + 1634) ha portau nova decadenza alla casa de s. Sigisbert, ton pli, essent ch'igl avat ei cun forza e pissiun sebess els trubistgems politics e guerigius dil temps. Il nunci papal *Raynutio Scotti* sez ha 1631 effectuau sia resignaziun. Mo era il schiarm tier nova fluriziun ei d'encurir ella perioda de Sebastian Castelberg. 1617 ei la claustra de Muster intrada ella nievfundada congregaziun Helveto-benedictina. Cheutras ei 'gl agid staus scaffius, da tut temps paregiaus de cargar sut bratsch alla baluonta Desertina. Igl onn 1623, ils 5. de December, eis ei reussiu al premurau nunci *Alexander Scapi* de far ceder il cumin della Cadi dal dretg de leger ora igl avat, in dretg, ch'il cumin haveva de facto gudiu dapi la reformaziun. Nuatatonmeins ha igl erudit ed energetic *Augustin Stöcklin*, conventual de Muri, lura decan ed administratur a Faveras, ed avat de Muster da 1634 tochen 1641, giu all'entschatta inagreva posiziun visavi al cumin, che leva sin instigaziun de certins far ir anavos la convenziun de 1623. Ina definitiva soluziun han las controversas finalmein enflau tras las convenziuns de 1643 e 1648 sut il secund successur de Stöcklin, avat *Adalbert I. Bridler* (1642—1655), medemamein postulaus da Muri suenter la sperta mort dil prelat *Giusep Desax* (1641—42). 1643 ha il cumin danovamein desistiu dal dretg dell'elezziun digl avat. Perencunter ha el arisguard la retschevida della giudicatura obteniu ina concessiun. Tochen uss stueva mintga nievelegiu mistral en solemna cere-

monia domandar e retscheiver dagl avat il „dretg della spada“. Dacheudenvi dueva quei daventar mo *inaga* duront il regiment d'in avat, e zvar el termin d'in meins suenter l'elecziun de quel. Adalbert I. ha cun sabi maun menau il scepter della claustra tochen ils 13. d'Avrel 1655. Ils 30. de Juli sisu ei il giuven conventual *Adalbert de Medell a Castelberg* ¹⁾ dals confrars vegnius alzaus silla sedia de S. Sigisbert.

Il niev avat fuva oriunds d'ina veglia schlateina, domiciliada a Sedrun. In *Simeon de Medell* fuva mistral della Cadi igl onn 1493. ²⁾ Tiell' alianza serrada giu 1497 denter la ligia grischa ed ils logs confederai figurescha mistral *Hans de Medell* sco deputau dil cumin. ³⁾ Igl onn 1512 compara in „*saltair de Medel*“ denter ils commembers della confraternitat della s. Crusch a Glion. ⁴⁾ Duront il 16avel tschentaner selai nuot auter udir dalla schlateina. Tiegl onn 1612 e 1617 entupein nus puspei in *Joachim de Medell* en qualitat d'ugau baselgia de Tujetsch. ⁵⁾ Sia consorta *Cornelia* fuva ina *Castelberg* e niaza dil gia pliras ga numnau avat Sebastian. Treis figls et ina figlia ein carschi si entuorn ils geniturs: *Gion, Barla, Conradin* ed *Adalbert*. Da quels fuva ei principalmein als dus davosnumnai resalvau ina pli gronda rolla.

¹⁾ Aschia scriveva igl avat sez siu num complet. La fuorma „de Medell“ hai jeu acceptau, essent ch'ella para d'esser stada ualti general usitada dapi il 17avel tschentaner. Dil rest vegn ei bein buc esser dubius, che nossa schlateina dariva primitivamein dal num local Medel.

²⁾ Collecziun de documents de Willi, p. 910.

³⁾ Leu, Helvetisches Lexicon, Theil XIII, p. 1.

⁴⁾ Archiv de Glion, Nr. 83, publicau tras C. Decurtins ella „Disentiser Klosterchronik des Abtes Bundi,“ Beil. IV (separat ord las Monatrosas dell' uniun de students svizzers 1887 e 1888).

⁵⁾ Archiv-baselgia de Tujetsch.

Conradin, maridaus cun *Margreta Jagmet*, ha in suenter 'gl auter administrau ils pli gronds uffecis della tiara. 1661 eis el daventaus actuar de cumin, 1664 actuar della ligia, 1668, 1672, 1682 e 1683 mistral della Cadi e 1678 e 1684 landrechter della ligia grisca. El ei morts igl 1. de Juni 1691.¹⁾ — Aunc pli gronds dueva daventar siu frar *Adalbert*, il posteriur avat della claustra. Sco datum de sia naschienscha selai eruir ord las fontaunas igl onn 1628. Dil reminent aber queschan quellas sur de ses onns de giuventetgna. Igl ei negin dubi, ch'el hagi en casa paterna gudio ina buna educaziun.²⁾ Siu aug *landrechter Conradin Castelberg* fuva premuraus, de schar vegnir tier al talentus giuven ina pli aulta cultivaziun. Il temps, cu *Adalbert* ei intraus en claustra, selai buca dar en precis; ton ei franc, che quei ei daventau avon ne enten 1650. Quei onn eis el numnadamain sco candidat della teologia dagl avat vegnius termess a Ruma, nua che Muster haveva tras la generusa intervenziun dils cantuns catolics ual urbiu ora in plaz liber el nievfundau collegi della Propaganda.³⁾ Leu ha *Adalbert* suenter distingui studis obteniu il grad de Doctor en teologia sin fundament d'ina disertaziun „*de Deo uno et trino*,“ che ei culla dedicaziun al *cardinal Barberini* comparida a Ruma en squetsch.⁴⁾

¹⁾ Archiv-baselgia de Tujetsch; Leu, Lexicon l. c.

²⁾ La detga populara lai murir la mumma igl onn 1628 sil culm Cungeri sur Sedrun dalla pestilenza, avon la quala ella fuva untgida, ferton ch'ils dus tut giuvens schumalins *Conradin* ed *Adalbert* ein mitschai da quella. Mira Theobald, Bündner Oberland, p. 93 e Calender Romonsch, 1884, p. 59.

³⁾ Archiv cantonal de Luzern, actas grischunas, fascichel 13. Pareglia Eidgenöss. Abschiede VI. 1. p. 20.

⁴⁾ C. Decurtius, Mauri Wenzini descriptio brevis communitatis Disertinensis, supplement: Nota manuscriptorum seu typis editorum,

Negin smervegl perquei, che suenter la mort digl avat Bridler tuts ils egls dil convent e della congregaziun ein seviults sin il giuven Adalbert, che dumbrava lu 27 onns. Quel ha, respectont la veglia dils confrars, cun igl anim e l'energia, che ei atgna a quella perioda della veta, tschaffau il scepter e la cana de s. Sigisbert.

Tier sia elecziun fuvan presents a Muster *Barclamiu Sorino*, delegau dil nunci papal *Frideric Borromeo*, ils avats e plirs conventuals de Nossadunnaun, Muri e Rheinau. Ils 29. de Settember dil medem onn 1655 ei il niev avat ella catedrala a Cuera vegnius confirmaus e benedius ora dal nunci Borromeo, e zvar gratis, sco il cronist claustral puntuescha cun veseivla satisfacziun. Il di avon, ils 28. de Settember, fuva numnadamein tras intervenziun dil nunci vegniu serrau giu denter 'gl uestg *Gion VI. Flugi* e 'gl avat Adalbert in contract, tenor il qual la claustra ei era arisguard la benedicziun e confirmaziun digl avat, las qualas fuvan tochenda-cheu en mauns digl uestg diocesan, vegnida eximida dagl uestgiu. Pli bia muntada haveva ina ulteriura stipulaziun dil contract, suenter la quala la gronda part della pleivs sursilvanas ein sco pli davegl vegnidas suttamessas alla giurisdicziun della claustra de Muster, encunter in pagament de 2000 renschs en favur digl uestgiu. Las pleivs en questiun fuvan las sequentas: quella de s. Pieder e s. Paul ad Ursera cullas filialas a Hospenthal e Realp, quella de s. Vigeli a Tujetsch, de s. Martin a Medel, de s. Gion Battesta a Muster (Cons), de s. Gion Battesta a Sumvitg, de s. Martin a Trun, de s. Gieri a Schlans, de Nossadunna a Breil cullas filialas de s. Martin e s. Sievi, de s. Leodegar a Uors

quæ ab abbatibus et monachis monasterii Disertinensis posteritati relictæ sunt, p. 26 dil squetsch separat ord las Monatrosas de 1882.

(dapi 1527 da priedi), de s. Giulitta ad Andiastr, de s. Andriu a Rueun, de s. Florin a Siat, de s. Gieri a Ruschein, de s. Sein a Ladir, de s. Rumetg a Falera, de s. Plasch a Valendau (da priedi), de s. Gion Battesta a Domat.

Igl uestgiu de Cuera fuva dapi il temps della separaziun de cardienscha curdaus pli e pli afuns en dei-vets. La ligia della casa de Diu, per la gronda part protestanta, manischava suenter plischer culs beins de quel, e teneva igl uestg ferm sut sia bitgetta. Perquei han repetidamein ils papas *Urban VIII.* (1623—44) ed *Innocenz X.* (1644—55) tras brevs apostolicas ordinau, che las pleivs ella diocesa de Cuera, che eran pli baul incorporadas allas claustras de *Nossadunnaun*, *Faveras*, *Marienberga* e *Muster*, returnien sut l' anteriura giurisdicziun. Quei fuva ina tuttavia gesta idea contrareformatoica; mo ils comonds eran aunc adina restai mo sil pupi. Era la surallegada convenziun dils 28. de Settember 1655, tras la quala papa *Alexander VII.* (1655—67) leva metter en executiun las ordinaziuns dils predecessurs, dueva stuschar sin nunspitgada resistenza.

Sut datum dils 30. de Settember sisu ha il nunci relaschau als plevons dellas suranumnadas pleivs ina brev, tras la quala el ha sligiau quels dallas obligaziuns visavi agl uestg e tschentau els sut il domini digl avat, smanatschont als renitents cullas censuras ecclesiasticas. Igl uestg para denton de gleiti esser staus enriclaus dil contract. Mo nunastgont passar si direct encunter la sedia papala, ha el priu siu refugi tier pauc vengonzs mettels. En ina redunonza dils plevons sursilvans exortescha el quels, de cun tutta forza far opposiziun alla claustra. Quei ei daventau. Ils spirituals levan pli bugen buc esser survigilai aschi da maneivel; era podevan

els temer, che la claustra vegnessi plaun e plaun occupar las pleivs cun conventuals; ed il pievel veseva nuidis ina memia zun pussenta claustra en siu miez per tema, che quella podessi cul temps far valer vegls dretgs visavi ad el. Desperas fuvan era ils capuzins, dapi 1621 introduci sco missionaris ella Rezia, pli che dueivel prompts, de agitar encunter la casa de s. Sigisbert. Sut talas circumstanzias scriva ils 13. d'October il nunci Borromeo danovamein da Luzern als plevons della Surselva cul comond, de sesuttametter enteifer 7 dis sut peina de suspensiun e d'inhabilitat tiels uffecis divins. Mo paucs denton han obediù, denter quels il plevon de Sumvitg *Nicolaus Genelin*, in signur de pietat e doctrina gronda, sco il cronist scriva. La plipart han tenu la dira, sefutrone sunter veglia moda grischuna in quex dils comonds jasters.

Sin ils 11. de Schaner digl onn suondont, 1656, ein ils plevons della Cadi seredunai a Trun tiel capetel. Cun quella caschun ei era avat *Adalbert*, accompognaus dal P. *Maurus Cathrin*, comparius. Sefundont sillas bullas papalas e la convenziun cugl uestg ha el en eloquent discuors admoniu els tier la duida submissiun. Adumbatten. Gie, perfin ils paucs, che havevan tochen uss tenu cugl avat, ein curdai giu da quel. Tschun dis sunter ha il capetel de Rueun fabricau ina solemna appellaziun al papa, protestont encunter la procedura dil nunci. Il document ei suttascrets da *Luregn Cruzilla* (*Curschellas*) plevon de Siat, *Udalric Gandtner* plevon d'Andiast, *Melchior Caprez* plevon de Rueun, *Pieder de Caduf* plevon de Schlans, *Christian Calucius* (Caglezi) plevon de Falera, *Gion Caderas* plevon de Ruschein. ¹⁾

¹⁾ C. Decurtins. Landrechter Maissen, Beilage 14, p. 56 dil squetsch separat ord las Monatrosas de 1877.

Alla testa dil moviment encunter la claustra ein semess landrechter *Nicolaus Maissen* de Sumvitg e domdecan *Mathiu Sgier* de Ruschein.

Il di de cumin digl glendisdis Tschuncheismas 1656 haveva aspects de daventar in di furius. En gronda massa veseva l'alva trer neutier ils umens spel Badus, *per exercitar la biala, custeivla libertat dils taffers e generus vegls, schada davos a nus tochen sin il di ded oz*, sco il cronist sexprima cun sen patriotic e gesta luschezia. Sco mistral ei vegnius elegius *Giachen Berther* de Tujetsch, il qual udeva tiella partida anti-claustrala. Landrechter Maissen, um d'energia ed ambi-ziun, vuleva buca schar vargar quell'adatada caschun, per crescher ella simpatia dil pievel. En vivas colurs malegia el avon a quel las perniziusas consequenzas, che l'execuziun dellas bullas papalas hagi pella libertat della tiara, ed ils plaids digl imposant um silla buora han buca faliu lur effect. Desperas fuva decan Sgier premuraus, de marcar las pretensiuns della claustra sco malgestas ed effuidas solettamein dall' engurdienscha digl avat. Adumbatten sereferescha quest sils documents sigilai. Cur ch'il pievel manegia cun ne senza raschun, d'esser periclitaus en sias libertats, lu quescha la vusch dil ruasseivel patratg. Cun canera e fracass sforza l' instigada massa igl avat, de extradere las questio-neivlas bullas, e sut general applaus vegnan quellas dal mistral cul cunti de sac tagliadas en tocs. Giubilont sco suenter ina gloriosa victoria ein els lura tratgs giud cumin. — Il cronist della claustra emblida cun quella caschun buc, de allegar la sventireivla sort, la quala ha silsuenter tuccau quels, ils quals havevan luvrau il pli fetg ell' opposiziun. Oravontut vegn la posteriura.

tragica fin dil landrechter Maissen tschaffada si dad el sco in meritau castitg da surengiu.

Sut las dadas circumstanzias ha il nunci viu en la nunpusseivladat, de poder sforzar atras las ordinaziuns dil papa. El ha dau suenter, ed ina nova convenziun ei ils 26. d'October 1656 vegnida erigida denter igl uestg ed igl avat. Quella ha danovamein confirmau la totala exempziun della claustra; la giurisdicziun sur dellas pleivs spel Rhein-anteriur ei puspei ida vi en possess digl uestg, il qual ha surpriu de pagar persunter alla claustra la summa de 800 renschs. Papa Alexander VII. ha sin supplicar d'omisduas parts approbau la convenziun, e cun quei ha la dispetta giu sia fin.

La relativa ruasseivladat, la quala characterisescha il sequents decenis dil 17. tschentaner ell' historia exteriura della claustra, sco in summa della patria grischuna, ha fatg pusseivel agl avat *Adalbert*, de concentrar sias forzas silla restauraziun della casa de Diu, e de menar quella encunter a nova pussonza e fluriziun. La pli gronda impurtonza ha el senza dubi acquistau entras sia *activitat enten baghegiar*. Ei para, ch'ils baghetgs della claustra fuvien dal temps, ch'el ei intraus en uffeci, en pauc favoreivel stan. Vid la baselgia de *Nossadunna* haveva schon avat *Bridler* mess il maun reparont; *de Medell* ha continuau culla restauraziun e procurau per in altar, ch'il cronist apprezzescha sin 1100 renschs. Ella baselgia de *s. Martin* ha el mess neu in' orgla pintga cun 4 registers per 120 fl. El ha puspei alzau ord la smanatschonta decadenza il *sanctuari de s. Benedetg sur Sumvitg*, ha baghegiu sper la claustra ina stalla, e per la respectabla summa de 11,000 fl. acquistau las possessiuns de *Salaplauna-sut* e *Valdauna*.

Senza dubi fuva era igl avat l'olma dell' interpresa, cur ch' ils de Muster han 1656 construiu da niev ensi la baselgia de s. *Placi* dado il vitg, pli biala e vastusa che vidavon. 1658 ei quella vegnida benedida en tras uestg Gion VI. Flugli.

Fetg premuraus fuva avat Adalbert de puspei metter en flur *la via sul Lucmagn*, la quala haveva dapi in decret digl imperatur Carl IV. digl onn 1359 en favur della via digl uestg sul Septimer piars bia de sia anteriura frequenza ed en consequenza de quei era de sia practicabladat. Cun grondas expensas ha 'gl avat mess en ovra la reparaziun della via, construent novas puns a *Serras* (Russein) e tiell' entrada ella *val Medel*. Pil medem motiv ha el era fatg restaurar ils hospitals e las caplutas de s. *Maria* e s. *Gagl* situadas sigl aul dil pass.

Da 1674 tochen 1679 ha la nova construcziun della casa silla *possessiun claustrala a Trun* occuppau il prelat. Igl imposant bagetg culla aunc bein conservada schinumada sala dils landrechtters e combra digl avat dattan aunc oz perdetga dalla pussonza e dal sen artistic digl autur. L'administraziun dil hof ha igl avat surdau als dus conventuals *P. Adalgot Dürler* de Luzern e *P. Carl Decurtins* de Muster. Quest ei il medem onn, 1679, dalla vischnaunca de Trun vegnius numnaus caplon della capluta de Nossadunna della Glisch, ina nomina, ch'igl uestg ha igl onn suenter approbau.

Il sanctuari de *Nossadunna della Glisch a Chiltgadira* meina anavos siu origin sigl onn 1664. Vidavon steva leu ina capluta de s. Bistgeun, da quei temps curdada ualti fetg en decadenza. Tras miraculusas appariziuns, sco la Synopsis raquenta, eis ei daventau, che l'antieriura capluta ei tiella restauraziun vegnida dedicata

alla Mumma de Diu. La consecraziun ha giu liug igl onn 1673 entras uestg *Udalric VI. de Mont* (1661—92). Provedius igl emprem da caplons ord il clerus secular, ei il pign sanctuari duront la liunga e sabia administraziun de P. Carl Decurtins — da 1679 tochen tier sia mort 1712 — sesalzaus tier in dils pli frequentai pelegrinadis della Surselva.

Il diember carschent dils pelegrins ha cuninaga leventau il patratg d'ingrondir la capluta. P. Carl fuva igl emprem promotur dell' idea. All' entschatta de Matg 1681, gest duront il temps, che la dieta della ligia grischa fuva tenor usit redunada a Trun, ha avat Adalbert sut gronda solemnitat tschentau il crap fundamental della nova baselgia. E ferton ch'il Terc fageva siu davos desperau sforz, per plantar la mesaglina sil clutgèr de s. Stiafen a Viena, termettent sgarschur tras l'entir' Europa, flessiavan rehamein ord il camp ded omisduas confessiuns las almosmas en honor della surventschidra dils inimitgs della baselgia. 1684 ha uestg de Mont saviu benedir en il niev vastus sanctuari. ¹⁾

Pign temps suenter che la claustra ha giu surpriu la caplania de Nossadunna, ha la pleiv da *Sumvitg*, daventada vacanta entras la mort dil plevon *Giachen Spescha* petizionau tiegl avat per in pastur dellas olmas. En convenienschas cuagl ordinariat ha Adalbert de Medell en verdat termess als de Sumvitg il pader *Adalbert Defuns*, il posteriur avat, sco plevon, e sco gidonter il pader *Columban Federspiel* (1680). Animaus tras quei exempel ha dapi 1684 era Trun in suenter l'auter legiu

¹⁾ Pareglia la canzun de Nossadunna della Glisch el Cudisch de canzuns, ediziun de 1690, p. 145 sqq.; plinavon Mauri Venzini *descriptio brevis communitatis Disertinensis*, edida da C. Decurtins, l. c. p. 27.

ora P. *Carl Decurtins* e P. *Augustin Castelberg* scoplevon. Quei muossa a nus clar, con fetg la claustra gudeva da quei temps la simpatia dil pievel. Nus survegnin in summa l'impressiun, che *il pievel della Cadi ha adina tras ils pli natural ed intims ligioms sesentiu unius cull' abbazia de s. Sigisbert*. Las numerusas controversas denter il cumin e la claustra tras ils differentes tschen-taners intendevan tuttavia buc la fin de quella — en critics moments ei il cumin il contrari adina cun ferm maun staus en per la claustra, — quellas ein plitost naschidas ord il pli e pli svegliont sen de libertat e la tendenza, de buca schar vegnir ella memia pussenta: *la claustra dueva dominar e survir el medem temps*. Quella idea regeva era ell' epoca d'avat de Medell. Nus havein gie viu sisura, co quel ha stoviu ceder da ses dretgs acquistai sur las pleivs della Surselva, e sesmarviglein tuttavia buc, ch'ils vegls suspects ein tiel clerus e tiegl uestg puspei selevai, cur che la claustra ha tras sorprender la pastoraziun de Sumvitg e Trun danovamein ingrondu sia influenza. Suentar haver scret bia vi e neu, al nunci *Cantelmi* a Luzern ed alla congregaziun della Propaganda a Ruma, ei sut datum digl 1. de Settember 1685 tras il nunci vegniu erigiu a Cuera ina convenziun dil sequent contegn: 1) Ils conventuals de Muster san senza lubienscha digl ordinariat sorprender neginas pleivs, era buca quellas, che fuvan pli baul incorporadas alla claustra. 2) Quei sa d'eventar en in cass de necessitat renconuschius dal nunci, e suentar che l'elecziun ei succedida tras il pievel. 3) La baselgia de Nossadunna della Glisch e la caplania de s. Giachen e Stoffel a Zignau dueien cun consentiment dil pievel era dacheudenvi vegnir administradas tras

la claustra. ¹⁾ Sin fundament de quels artechels han ils paders de Muster bandunau igl unviern 1687 Sumvitg e Trun, cedent egl εμπrem liug il plaz als missionaris capuzins. ²⁾

Denton fava igl avat sebess en ina nova interpresa pli gronda che mai. Igl onn 1683 ha el schau destruir il vegl, schigloc schon empau sgurdinau baghetg della claustra, e suentar in niev plan, quel ch'exista aunc oz, entschiet la nova construcziun. La gronda part dils religios ha el ord quei motiv per dus onns repartiù sillas differentas claustras della congregaziun *Faveras*, *S. Gagl*, *Rheinau*, sco era *Murbach* egl Elsass. La claustra de Muster ei vegnida dispensada dallas contribuziuns pella congregaziun, dallas qualas ella para zvar era d'auter temps buc esser stada molestada fetg. Il niev baghetg mava denton mo plaun vinavon. Las enormas expensas seschavan cuvierer mo tras emprests, e la disciplina claustrala stueva naturalmein pitir sut talas circumstanzias. Igl onn 1694 ha igl avat stuiu udir seriusas admoniziuns da quellas vards silla redunonza della congregaziun tenuta a S. Gagl. Cheu ei vegniu priu il conclus, de reparter danovamein ils religios de Muster sillas claustras benedictinas svizzeras, e de ter-metter leu in capavel administratur. ³⁾

¹⁾ Egl archiv episcopal a Cuera B, Nr. 39, sesanfla in grond fascichel actas, che serefereschon sillas controversas denter igl uestgiu e la claustra durant il 9avel deceni dil 17avel tschentaner. Leu ein era aunc entgins auters documents relativs alla perioda d'avat de Medell d'enflar, ils quals han buca, ne mo sin nunsufficianta maniera, saviu vegnir tratgs a nez ella presenta lavur.

²⁾ Mira Storia delle Missioni de' frati minori Capuccini nella Rezia, dal P. F. Clemente (Trento 1702) p. 451.

³⁾ Moriz Hohenbaum van der Meer, Chronicon Desertinense, manuscret (copia) egl archiv claustral de Muster, p. 148.

Igl ei cheu buc il liug d'intercurir pli datier, schebein ed en con lunsch il proceder della congregaziun era fundaus. Ton ei franc, ch' avat de Medell fuva in um, che saveva era defender cun vigur ils interess della claustra. Las entradas de quella sefundavan naturalmein oravontut silla rendita dils extendi beins schischents, sillas dieschmas ed autras grevezias dil pievel, sco era sils products ord las minas metalicas en *Tujetsch*, sigl itschess de *Muster*, ellas alps *Nadels* e *Punteglias*. Quellas vegnevan dapi il 15avel tschentaner dalla claustra e dal cumin gudidas en comunabel possess, e per ordinari schadas vi per tscheins a privats en ed ord il cantun. Sco da tut temps ha ei era ella perioda d'avat Adalbert II. buca muncau tals, che levan sesustrer dallas obligaziuns visavi alla casa de s. Sigisbert. Il cronist menzionescha pliras dispettas pervia de dieschmas giud beins sigl itschess de *Sumvitg* els onns 1666 e 1667. — Las *relaziuns denter la claustra ed il segneradi dil Munt s. Gieri* fuvan dapi l'acquista de quei territori tras avat Gion VI. Schnag (1472) adina stadas empau incertas e tuorblas. Ils 16. de Schaner 1674 ei, „per evitar process, cuosts, malaveglias ed autras inconvenienzas, sco era per plantar vera corrispondenza e buna entelgienscha“, vegniu tschentau si la schinumnada composiziun de *Tavanasa*. Quella contegn precisas stipulaziuns concernent dertgira, elecziun dil mistral ed auter. Nuotatonmeins sesanfla il cronist claustral el cass, de paucs onns suenter (1682) stuer selamentar petrainein sur in disturbi instradaus tras ils ded *Uors*, cun caschun ch'ils de *Pigniu* ed *Andiast* fagevan ina processiuin tier Nossadunna della Glisch a Trun. Miez

tschentaner pli tard (1734) ha Uors totalmein secumprou ora dal domini della claustra. ¹⁾

Sper sias biaras ulteriuras occuppaziuns schava avat Adalbert buc ord egl la vart religiosa de siu uffeci. Igl onn 1658, il di de s. *Placi e Sigisbert*, ei cun lubien-scha dil general dils Carmelits vegniu erigiu en claustra *la confraternitat dil s. Scapulier*. Era las fiastas dils patruns della claustra dils onns 1671, 1672 e 1673 ein stadas accompognadas da extraordinarias solemnitats. Sin quels dis ha giu liug la translaziun dellas reliquias de s. *Purpurin* e s. *Eliana* (1671), de s. *Adalgot* (1672) e de s. *Teofil* (1673). Las empremas haveva avat Adalbert obteniu sco schenghetg dal secretari dil cardinal Frideric Borromeo, *Felix Paradiso*, las davosnumnadas dal cardinalarzuestg de Mileun *Alfons Litta*. Il tgierp de s. Adalgot, avat de Muster ed uestg de Cuera (1151—1160), dapi tschentaners enneu restaus zuppaus, ei igl 1. de Juli 1671 ventireivlamein vegnius descuvretgs en ina cripta da maun dretg della porta de s. Martin. La solemnitat dell' elevaziun e translaziun han tras lur preschientscha augmentau igl uestg de Mont, plirs canonis de Cuera, tuts ils spirituals dil capetel sugl uaul e biars delegai dils cantuns catolics e dellas claustras svizzeras. — Fideivel agid ha avat Adalbert prestau agl uestg de Mont, cur ch' ei setractava de promover *la restauraziun della claustra de muniessas de Kazas*, sli giada si els embrugls della reformaziun (enturn 1565). Da glez temps eran ils ualti considerabels

¹⁾ q. v. d. arisguard la dertgira pintga e gronda e l'elecziun dils uffizials; la dieschma haveva Uors schon 1540 cumprau liber. Documents publicai da Muoth, die Herrschaft St. Jörgenberg im Grauen Bund, en: Bündnerisches Monatsblatt 1881, p. 100 sqq.; en regist tier Mohr, Regesten von Disentis, Nr. 297, 329 e 332.

beins de quella vegni reparti sils cumins della Partura. La suprastonza della Cadi ha ord tals daners surdau la summa de 248 renschs agl avat *Christian de Castelberg* sco fond per ina scola claustrala. Quella ei sut il successur de Castelberg en verdat, schegie mo per circa 10 onns, passada en veta, e pli tard puspei sut *Augustin Stöcklin*. Avat de Medell ha sin las supplicas digl uestg, malgrad che l'obligaziun della scola visavi al cumin para de haver existiu vinavon, generusamein restituiu alla restabilida claustra de Kazas per igl importo retschiert ensemblamein culs tscheins la summa de 600 renschs.

All' entschatta della perioda de nies avat fuva il convent de Muster aschi fleivels, che dus paders de Rheinau, *Sebastian Hertenstein* e *Nicolaus Landolt*, han in suenter l'auter stoviu vegnir postulai sco decans della claustra. Prelat Adalbert ha puspei fatg flurir quel. Il cronist ha salvau si a nus ils nums dils per part schon menzionai paders *Maurus Cathrin*, *Sigisbert Tyron*, *Joscius German*, *Carl Decurtins*, *Adalbert Defuns*, *Augustin Castelberg*, *Adalgot Dürler*, vengonzs fegls de s. Benedetg.

Vid il maletg d'Adalbert II. muncass denton enzitgei essenzial, sche nus schassen nunmenzionau *il scribent*. Ei surpren nus ina gesta admiraziun, vesent co igl um, che ha interpretu e menau atras tontas fitschentas, antla aunc tschaffen e temps tier meriteivlas lavurs literaras. E l'impressiun de quei fa a nus ton pli bein, essent che l'istoria della claustra muossa a nus era autras periodas, dallas qualas ins astgass en quei risguard pretender enzitgei dapli, che quei ch'ellas porschan. Avat Adalbert ha scret differentas ovras asceticas e historicas. Ultra della surallegada dissertaziun numnein

nus in cudisch de meditaziuns en romontsch pils „fratres conversi“, che capeschan meins bein il tudestg e latin, in tractat giuridic concernent ils dretgs della claustra visavi al cumin, ed il „*Catalog dils avats*“, sia ovra principala. Sin fundament dils documents egl archiv e dellas cronicas dils avats *Bundi* e *Stöcklin* ha Adalbert tschentau ensemen in' historia della claustra dall' entschatta tochen sin siu temps. La preziosa scartira, sco in summa tuttas lavurs manuscrettas digl avat, ein tiel barschament dils 6. de Matg 1799 idas a piarder. Fragments dil catalog ein conteni en auturs dil 18avel tschentaner, la *Synopsis*, *Eichhorn* e *Van der Meer*.

Igl exempel digl erudit prelat stueva influenzer sils confrars. Denter quels han principalmein dus sefatg meriteivels tras activitat literara, *P. Maurus Cathrin* e *P. Carl Decurtins*. Igl empren ha duront ina perioda de vitier 20 onns administrau cun distincziun igl uffeci de decan, e fava desperas in premurau promotur ed augmentader della sacristia e biblioteca claustrala. El ha concepiu diversas ovras religiosas, aschia in commentar tiella regla de s. Benedetg, meditaziuns per la cureisma, in calendari mariano-benedictin en hour de Nossadunna, componius ord sentenzias de sogns ed auters pietus umens digl uorden de s. Benedetg etc. *P. Carl Decurtins* ei igl autur d'in' ovretta sullas miraclas de Nossadunna della Glisch, succedidas tochen 1711. El ha, sustenius dals confrars, tschentau ensemen il renomau *cudisch de canzuns*, squitschus per l'emprema ga a *Nossadunna sper Trun* igl onn 1690, plinavon in *cudisch de s. Giusep*, squitschus a *Muster* 1691, la *Clav dil purgatiери*, *Muster* 1712, ed auters. ¹⁾ Cheutras

¹⁾ Mauri Wenzini descriptio, l. c. p. 28.

havein nus era schon indicau in fatg de eminenta impurtonza ell' historia literara e culturala della Surselva romontscha: *la erecziun d'ina stamperia claustrala a Nossadunna ed a Muster*. Igl emprem tochen uss enconoschent squetsch a Nossadunna ei da nies saver il „Codesch della soingia messa con ina biala e nizeivla forma per bein se recommendar a Diu la domaun e la sera e per igl di ora, tras ils Religius della Claustra de Moster“, ord igl onn 1689,¹⁾ ed igl emprem squetsch a Muster il „Scazi spiritual dell' olma fideivla“, ord igl onn 1690.²⁾ La stamperia surveva bunamein exclusivamein alla propagaziun de cudischs religius denter il pievel romontsch. Ovras d'auter character, scaffidas en claustra, ein per la gronda part restadas en manuscret, ed ord quei motiv vegnidas destruidas per adina tiella catastrofa de 1799.

La fiasta de s. Placi 1695, embellida tras la preschienscha dil 1692 nievelegiu uestg de Cuera *Udalric VII. Federspiel*, dueva esser la davosa per avat Adalbert II. Gleiti suenter ha ina malsogna mortala surpriu el e menau neutier sia fin ils 11. de Fevver 1696. Ina edificonta, beada mort ha encoronau quella veta, dedicata trasatras al survetsch de Diu. Ils 14. de Fevver, silla fiasta dell' enflada dils corps de s. Placi e Sigisbert, ha sut gronda partecipaziun da pign e grond la sepultura giu liug ella baselgia de Nossadunna. Il medem onn ha la claustra tras la mort era piars il subprior *P. Sigisbert Tyron* ed il decan *P. Maurus Cathrin*. Sco niev cau ha il convent ils 22. de Mars 1696 tscherniu ora il tierz dil num Adalbert, il gia repetidamein men-

¹⁾ Exemplar ella biblioteca romontscha della claustra

²⁾ Ed. Böhmer, Verzeichnis rätoromanischer Litteratur, p. 117 e 124.

zionau *Adalbert Defuns*. Quel ha fideivlamein suondau ils fistitgs schai davos da siu antecessur. Sut el ei il baghetg della claustra vegnius menaus alla fin, e la baselgia gronda consecrada ils 11. de Settember 1712 tras il nunci *Caracciuoli*, sco l'inscripziun sulla porta de quella indichescha aunc oz agl attent pelegrin.

Avon che prender comiau d'avat Adalbert de Medell, lein nus aunc dar in' egliada sigl uopen, che paradescha tagliaus en crap sul portal della claustra. El ei partius giu en quater parts: sisum seniester e giudem dretg observein nus la crusch de s. Andriu, l'arma della claustra, sisum dretg in liun, l'arma dils de Medell, giudem seniester in pelican, l'arma dils de Castelberg, la schlateina paterna e materna d'Adalbert II. Igl entir representa igl uopen de quei avat. Quel sesanfla denter auter era maligiaus sulla porta della baselgia gronda della claustra endadens, e vid il plantschiu-su della sala dils landrechtters e della combra digl avat el hof a Trun, dont perdetga digl activ baghegiader. Cun tutta raschun lauda il cronist igl avat de Medell sco in um de speziala prudienscha, pietat ed inschignusadat ellas fitschentas. Sia activitat meretta ton pli nosa admiraziun, sche nus uodin, ch' el fuva savens molestaus da maldispostadat. *Mo l'aulta idea, ch'el haveva della claudada surdada ad el dalla providiensch, ha fatg el nunbaluconts en buns e schliats dis.* Ed il success d'in regiment de varga 40 onns ei avunda, per segirar ad avat Adalbert II. per tut temps in *plaz d'honor* ella venerabla retscha dils prelats de Muster.

Dardin, egl October 1896.

Dr. G. Cahannes, cand. theol.